

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ**

Факультет економіки та менеджменту

Кафедра психології у виробничій сфері

**Методичні вказівки
для самостійної роботи з курсу
ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ**

**для студентів спеціальності 053 «Психологія»
всіх форм навчання**

**Тернопіль
2018**

УДК 159.9:32
М54

Упорядник:
Стоцький Я.В., докт. істор. наук, професор.

Рецензенти:
Ніконенко В.М., канд. філол. наук, професор.

Методичний посібник розглянуто й затверджено на засіданні
кафедри психології у виробничій сфері
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.
Протокол № 9 від 26 лютого 2018 р.

Схвалено та рекомендовано до друку на засіданні методичної ради
факультету економіки та менеджменту
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.
Протокол № 7 від 18 квітня 2018 р.

Методичні вказівки для самостійної роботи з курсу «Політична
М54 психологія» для студентів спеціальності 053 «Психологія» всіх форм
навчання / Упорядник : Стоцький Я.В. – Тернопіль : Тернопільський
національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2018. – 40 с.

УДК 159.9:32

Методичні вказівки розроблено відповідно до навчального плану підготовки
фахівців освітнього ступеня “бакалавр” за спеціальністю 053 “Психологія”

© Стоцький Я.В., ... 2018
© Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя, ... 2018

МЕТА І ЗАВДАННЯ КУРСУ

Курс “Політична психологія” є професійно спеціалізованою навчальною дисципліною для студентів спеціальності “Психологія”. Це важливий компонент підготовки майбутнього фахівця у галузі психолого-політичного знання, що дозволяє систематизувати актуальні проблем психології політики. Теоретичні знання в цій сфері дозволяють сформувати аналітичну базу психологічних явищ і процесів, що відбуваються в світі політики, глибше зрозуміти зв’язок політичного буття і внутрішніх мотивів політичної поведінки людей.

Мета курсу – сформувати у студентів уявлення про теоретичні і прикладні особливості політико-психологічного знання, сформувати уявлення про психологічні явища і процеси політичної сфери сучасного суспільства

Основні завдання курсу політичної психології:

1. Показати роль і значення політичної психології для вирішення проблем політичної практики, визначити основні області застосування психологічних знань.
2. Озброїти студентів теоретичними знаннями, основними техніками та процедурами в галузі політичної психології.
3. Формувати у студентів вміння та навички політичного консультування.
4. Проводити науково-дослідну роботу з питань політичної психології.

Студент повинен:

знати:

- основні етапи становлення та розвитку політичної психології;
- основні категорії, концепції та принципи політичної психології;
- особливості предмета, методології і методів сучасної політичної психології;
- психологічні прояви в політичному житті суспільства;
- області застосування психологічних знань у політичній практиці;
- зміст та основні види діяльності психолога у політиці.

вміти:

- володіти основними техніками та процедурами в галузі політичної психології;
- дати характеристику психологічним особливостям політичної сфери сучасного суспільства;
- володіти навичками політико-психологічного аналізу;
- проводити науково-дослідну роботу з питань політичної психології.

Особливістю сучасного стану розвитку вищої освіти є посилення уваги до самоосвіти, активних методів навчання, і на цій основі сприяння розкриттю творчих здібностей та самореалізації особистості.

У цьому плані організація самостійної навчальної роботи студента має винятково важливе значення. Саме самостійна робота є ефективнішою формою оволодіння навчальним матеріалом, набуття студентом теоретичних знань з

дисципліни, а також формування комплексу практичних умінь та навичок щодо вирішення конкретних завдань.

Мета методичних рекомендацій – ознайомити студентів з основними формами самостійної роботи, а також допомогти їм у практичному застосуванні цих форм.

Основними складовими самостійної роботи є:

- поглиблене вивчення навчального матеріалу за результатами лекцій. Це досягається шляхом ретельного опрацювання основної та додаткової літератури;
- вивчення наявних інформаційних матеріалів з конкретних питань. Для цього необхідне ознайомлення з довідковими джерелами (науковими збірниками, довідниками тощо);
- виконання практичних завдань, яке полягає у підготовці рефератів, доповідей на семінарах, розв'язання конкретних завдань;
- самоконтроль набутих знань. Здійснюється шляхом опрацювання тестів та відповідей на контрольні запитання з кожної теми.

Методична розробка містить рекомендації щодо:

- опрацювання навчального матеріалу за підручниками та посібниками;
- складання конспектів, засвоєння системи категорій та термінологічних понять дисципліни;
- підготовки рефератів за окремими темами курсу;
- самоконтролю набутих знань.

Методичні вказівки щодо підготовки реферату.

Тему реферату слід вибрати з наведеного переліку тем або вибрати іншу тему в межах програми, погодивши її з викладачем.

Вимоги до реферату:

- викладення матеріалу має бути логічно послідовним;
- реферат повинен мати дослідницький характер, містити постановку проблеми, узагальнене викладення самостійно опрацьованої літератури та фактичних матеріалів, а також висновки автора;
- на запозичені до реферату матеріали з літературних та статистичних джерел необхідно зробити відповідні посилання;
- обсяг реферату має становити до 10 сторінок друкованого тексту формату А4 зі стандартними полями через 1,5 міжрядкових інтервали.

Методичні рекомендації підготовлені відповідно до тем, передбачених навчальною програмою дисципліни “Політична психологія”.

ПЕРЕЛІК ТЕМ ТА ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота 1.

Тема: Сфери та історизм генезису політичної психології

1. Політика і психологія у виробничій поведінці.
2. Вплив політики на психологію громадської думки мас.
3. Зв'язок політичної діяльності індивіда із його психологією.
4. Психолого-політична думка у Давній Греції і Стародавньому Римі.
5. Політико-психологічні ідеї в епохах Відродження і Просвітництва.
6. Вклад українських мислителів у розвиток політичної психології.

Методичні вказівки

У процесі самостійної підготовки вивчення аспектів даної теми студентам необхідно звернути увагу на полівекторний зміст поняття “політика”, зокрема на те, що політика це не тільки певний вид діяльності, завдяки якій реалізується індивідами та соціальними групами за допомогою влади управлінська діяльність із усіма завданнями її мети, – а політика – це і система політичних інститутів, і соціальна система, і система цінностей, норм, установок, і, зрештою, вид професійної діяльності, яка наділена владними, розпорядницькими і керуючими функціями. Тому їх слід розрізняти із наведеними прикладами. Виходячи із цих різнопланових векторів, політична психологія охоплює такі аспекти, як спеціалізовані почуття та емоції, а також індивідуально-психічні властивості й біохімічні і фізіологічні механізми, які (аспекти) пов'язані з політичною діяльністю. Таким чином, політична психологія вивчає психологічні аспекти політичного життя. Тож при вивченні теми необхідно детально вияснити завдання і функції політичної психології, а також суму питань предмету психологія релігії у процесі їхніх досліджень, методи таких досліджень і, зрештою, форми виявлення психології релігії у синтезі взаємозв'язку політики і психології.

У контексті вивчення заключних питань теми, пов'язаних з історичним розвитком політичної психології як науки у світі і в Україні, слід детально ознайомитися із психолого-політичною думкою мислителів античної епохи таких як: Демосфен, Платон, Аристотель, Цицерон, Светоній, Плутарх. Так, грецькі мислителі заклали основи теоретичних досліджень політики, зокрема такі аспекти, як: виникнення політичної філософії і вчення про ідеальну державу, здатну забезпечити справедливість і порядок; зародження ідеї про державу як проекту природного розвитку суспільства; розуміння політики як мистецтва управління людьми, спробу створення самостійної політичної науки і розвитку деяких її категорій і методів дослідження. Натомість, римські мислителі провели глибокий аналіз в сфері політичної психології лідерів і феномена лідерства, досліджуючи психологічні моделі політичної поведінки

видатних діячів античності, починаючи від Александра Македонського до Доміціана, спираючись на фактологічні джерела.

Також важливі підвалини у розвиток політичної науки заклали такі мислителі як Д. Віко і Н. Макіавеллі, зокрема останній не стверджував, що мета виправдовує засоби, скоріше він твердив, що успіх правителя підтверджується вердиктом народу, і йому пробачать вжиття певних заходів, якщо це спричиниться до успіху, оскільки в політиці, “де не існує морального суду, судять за результатами”, тому слід ознайомитися із працями цих мислителів, зміст яких й нині залишається актуальним.

На рубежі XIX-XX століть у Європі уже почали появлятися соціально-психологічні школи у зв'язі із політико-психологічними теоріями чи концепціями, основні ідеї і сутність яких важливо знати студентам, щоб мати ширший погляд на політичну психологію як науку. У даному контексті слід вияснити сутнісний зміст концепцій, шкіл і їхніх творців: німецької школи “психології народів” (В. Вундт, М. Лацарус, Т. Штейнталь), французької школи “психології мас” (Г. Лебон, С. Сігеле, Г. Тард), теорії еліт – елітизму (Г. Моска, В. Парето), теорії психоаналізу (К. Юнг, Е. Фромм, З. Фройд та ін.), чиказької школи (Г. Лассвел).

І на завершенні вивчення теми потрібно глибше пізнати й українську політико-психологічну думку, яку формували такі українські мислителі як: С. Оріховський-Роксолан, С. Яворський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, М. Костомаров, М. Драгоманов, І. Мірчук, І. Лисяк-Рудницький, М. Грушевський, В. Липинський, С. Томахівський, М. Міхновський, Д. Донцов, Ю. Липа, В. Войтко, В. Місуно, Л. Сохань, К. Грищенко, М. Слюсаревський, В. Бебик, Т. Титаренко та ін. Праці цих мислителів також можуть бути взяті для аналізу у формі реферату за вибором студентів, що сприятиме глибшому засвоєнню теми.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Методи досліджень політичної психології.
2. Зв'язок політичної психології з іншими науками.
3. Різновиди аспектів політичних систем.
4. Макіавеллізм як теорія ефективного владарювання в історії політичної психології.
5. Українська націоналістична течія в українській політико-психологічній думці.

Творчі питання та завдання

1. Опитування на тему “Політика в сучасному суспільстві”.
Політика – це ... (Студентам опитати мінімум 10 респондентів і записати їхні визначення).
2. Здійснити інтернет-огляд за ключовими словами теми.

3. Скласти резюме на книгу З. Фрейда та У. Буллита “Томас Вудро Вільсон 28-й президент США. Психологічне дослідження”.

Самостійна робота 2.

Тема: Політична свідомість як сукупність соціально-психологічних феноменів

1. Компоненти, сфери, зміст і форми політичної свідомості.
2. Типи, функції, рівні та структурні аспекти політичної свідомості.
3. Політичні ідеології, їхні функції, форми і рівні в контексті політичної свідомості.

Методичні вказівки

Самостійно вивчаючи аспекти даної теми, перш за все студенти повинні оновити свої знання з психології, а саме про такий результат спільного способу буття людей, їх довготривалої трудової діяльності, яким є свідомість – найвищий рівень розвитку психіки людини, та на її характерні особливості і компоненти. При цьому треба вміти проаналізувати, що стан, рівень розвитку, виявлення свідомості у кожної людини різні й залежать від багатьох компонентів: знань, наукового світогляду, ідейних і моральних засад та переконань, ставлення до себе та до інших людей тощо. І тільки після цього необхідно перейти до вивчення феномену політичної свідомості, яка є опосередкованим відображенням політичного життя суспільства, суттю якого є проблеми влади, формування, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів; сукупністю поглядів, оцінок, установок, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають відносної самостійності.

Треба зосередити увагу на тому, що політична свідомість явище багатогранне, яке наповнюють такі основні сфери як політична наука, політична ідеологія, політична психологія із такими її компонентами: політичними відчуттями, думками, настроями тощо. Саме завдяки цьому можна визначити зміст політичної свідомості, її форми, типи, функції, рівні, аспекти структури. Які сумарно також сприятимуть розумінню актуального для сучасної України й одночасно досить складного психолого-соціального та політичного феномену, яким є національна самосвідомість із якою тісно пов'язані політичні ідеї.

Тому слід засвоїти усю полівекторну гаму політичної ідеології, як об'єднаної певної системи політичних ідей, поглядів, уявлень. Необхідно зробити акцент на таких компонентах політичної ідеології як суспільного явища: її функціях, видах, формах, рівнях (буденному-емпіричному і теоретичному-науковому) і вміти до кожного із цих компонентів навести

прикладі як із світового досвіду, так і з українського – ретроспективного і сучасного, бо політичні ідеології є різновидом ідеологій, сукупністю певних ідей, норм, цінностей, символів, традицій, які об'єднують людей, спонукають їх до спільної політичної дії, боротьби.

У контекст політичної сідомості українського суспільства, особливо на його сучасному етапі, доцільно приділити увагу таким аспектам як: її ознаки (не завжди позитивно впливаючі на процеси державотворення України), напрямам її формування в перехідний період, менталітет суспільства (яка єдина цілісність в українському суспільстві він гальмується різними рівнями свідомості, історизмом розвитку країни, недостатньою державницькою політичною свідомістю людей держави), проблемою державницької ідеології України, функцією якої є інтеграція розколотого суспільства і як наслідок – втрата Криму, сепаратизм та війна на окупованих Росією територіях у Луганщині і Донеччині, понад 400 км безконтрольного Українського кордону із РФ, потенційність сепаратизму у Закарпатті й Буковині, небажання керівної верхівки країни системно і реально реформувати державу, корупція, олігархізм у законодавчій і виконавчій органах влади тощо. Ці аспекти є завершальні у вивченні теми і студенти можуть їх також оформити у вигляді рефератів чи виносити на практичні заняття як на проблемну дискусію.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Проблеми перехідного періоду в політичній свідомості українського суспільства.
2. Форми політичних ідеологій у ХХ столітті.

Творчі питання і завдання

1. *Опитування на тему “Політична самосвідомість”.* Чи цікавитеся Ви зараз політикою: дуже цікавлюсь-стежу за всіма політичними подіями – маю загальне уявлення, але деталі упускаю-рідко стежу-нецікавлюсь взагалі.
2. Методика дослідження рівня політичного інтересу (Додаток №1).
3. Здійснити інтернет-огляд за ключовими словами теми.

Самостійна робота 3.

Тема: Суспільна роль психології мас

1. Види соціальних груп та їхні психологічні особливості.
2. Характеристика основних типів масової свідомості.
3. Основні складові української національної ідеї.

Методичні вказівки

При вивченні проблематики цієї теми необхідно використати історичний підхід, оскільки дослідження проблем аспектів теми, зокрема політики лідерів країн, психолого-політичних процесів мас, соціальних груп має давню історію.

Доцільно розглянути цю проблему, спираючись на погляди античних мислителів, а також пізніших століть та глибше – на праці Г. Лебона, С. Сігеле, Г. Тарда, Е. Канетті, які під різними аналітичними кутами досліджували проблему ролі мас в історії.

Студенти повинні також з'ясовувати характерні особливості малих і великих соціальних груп, первинних і вторинних, формальних і неформальних, референтних, соціальних, які, не дивлячись на їхні почасти відмінні ознаки, є, або можуть бути за певних обставин, компонентами маси. Тому що маса – це велика кількість людей, які певний час безпосередньо контактують (наприклад, пікет, маніфестація, мітинг, демонстрація тощо). Особливої уваги заслуговує натовп, як деструктивна руйнівна сила, який, за Г. Лебоном, поділяється на два типи: гетерегонний (різномірний) – невиразний, вуличний (зібрання людей у суді, театрі, на вулиці) та гомогенний (однорідний) – секти, класи, касти. З точки зору психології, людина в натовпі, масі втрачає власні риси і властивості, почуття відповідальності, набуває впевненості у безкарності своїх дій. У цьому контексті слід навести приклади із історії сучасної України.

Також необхідно студентам звернути увагу на таке поняття як масова свідомість – один із видів суспільної свідомості, найбільш реальна форма її практичного існування та втілення, та на основні її типи: ліберально-технократичний, ліберально-реформістський, лібертаристський, традиціоналістський, неоконсервативний, радикал-ескапістський, провопопулістський, радикал-демократичний, радикал-бунтарський, радикал-романтичний та радикал-соціалістичний і вияснити відмінності між ними.

До важливих аспектів теми, які студентами необхідно вміти проаналізувати, належать психологія маси або масова психологія та психологія народу або нації, які не тотожні, тому слід уяснити відмінності між ними. У побудові демократичного суспільства важлива роль належить громадській думці – одному із проявів масової суспільно-політичної свідомості, тому актуальним є знання її форм прояву, рис, формування.

Завершальними аспектами теми, які впливають на національну ідентичність і які студентами, завдяки вивченню, необхідно глибше усвідомити, є: національна психологія, національний характер, національна ідея. Спираючись на визначення, що нація – це стійка спільність людей, яка історично склалася на основі єдності походження (спільність “крові”), культури, мови, спільного проживання, діяльності та комунікацій

(економічних, політичних та ін.), необхідно зробити прискіпливий акцент як на вищезазначені аспекти, так і на такі, як національна самосвідомість, структура нації, українська національна ідея та її складові, які для країни є важливими, але для процесу їхньої реалізації – проблематичними. Загалом, цю проблематику студенти можуть із різних позицій свого світогляду і досвіду виносити на практичному занятті для дискусійного обговорення.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Проблеми формування і реалізація національної ідеї в сучасній Україні.
2. Порівняльний аналіз національної ідеї М. Міхновського і Д. Донцова.

Творчі питання та завдання

1. Опитування на тему “Національний характер та національна свідомість”. Сприйняття українцями представників національних меншин через призму понять – друг, сусід, знайомий.
2. Проаналізувати міфи про національних героїв та виділити з них формулу героїчного міфу.
3. Скласти резюме на книгу Хосе Ортеги-і-Гассета “Людина маси і людина еліти”.
4. Здійснити інтернет-огляд за ключовими словами теми.

Самостійна робота 4.

Тема: Психологічні властивості культури та їхній вплив на політичні події і процеси

1. Аналіз дефініцій щодо трактування поняття “політична культура”.
2. Сфери політичної культури, її рівні та функції.
3. Характеристика типів і моделей політичних культур.

Методичні вказівки

Вивчаючи тему, передусім необхідно звернути увагу на те, що поняття “політична культура” – неоднозначне. Існує кілька концепцій щодо цього, а також й декілька загальних підходів до трактування цього поняття, які необхідно врахувати для дефініції із наведенням відповідних прикладів до кожного підходу. По суті, сума цих підходів-трактувань може претендувати на узагальнене визначення політичної культури, а саме це: система цінностей соціуму та його громадян, система політичних інститутів і відповідних способів колективної та індивідуальної політичної діяльності; певна сукупність переконань, поглядів, орієнтації та зразків поведінки; процес формування та реалізації певних сил таких соціальних суб’єктів, як класи, групи, особистості у процесі їх суспільно-політичної діяльності; об’єктивне відображення і реалізація у процесі протистояння корінних класових інтересів, політичних

прикципів і гасел, які проголошуються політичними партіями, окремими політиками, державою; система переконань, ідей, уявлень, установок, моделей поведінки, що склалися історично. Із цих позицій дефініцій політичної культури впливають її багатогранні аспекти, які студентам слід ґрунтовно пізнати, підкріпивши необхідними прикладами до кожного, так само як і її рівні та характеристики, а також її найважливіші функції: пізнавальну, ідентифікаційну, орієнтаційну, виховну, регулюючу, комунікативну, інтегруючу, соціалізаційну.

Також студентам необхідно вміти охарактеризувати різні типи політичної культури та її моделі. Щодо психологічних аспектів формування демократичної політичної культури українців, то спираючись на їхню ментальність слід детально розкрити її системотворчі ознаки у взаємозв'язку із особливостями історії України, які мали важливий вплив на розвиток української політичної культури. І на завершення теми потрібно вияснити ті основні чинники, що сприяють формуванню власної української політичної культури без яких відновлення національних традицій, ідейної та культурної спадщини минулого неможливе у побудові суверенної Української держави, її входження у геополітичний демократичний простір.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Історичний генезис української політичної культури.
2. Аналіз моделей політичної культури у Європі ХХ ст.

Творчі питання та завдання

1. Опитування на тему “Політична культура громадян, суспільства в контексті українського державотворення”. Визначте рівень довіри до президента, парламенту, уряду серед молоді.
2. Скласти резюме на книгу Юрія Липи “Призначення України”.
3. Здійснити інтернет-огляд за ключовими словами теми.

Самостійна робота 5.

Тема: Влада крізь призму психології і політики

1. Функції, властивості та форми політичної влади.
2. Види, рівні легітимності та режими влади.
3. Психологічні відносини між носіями влади та політичні конфлікти.

Методичні вказівки

Вивчення теми слід починати із в'яснення різнобічного трактування світовими вченими поняття “влада”, яка включає такі компоненти, як “вплив”, “контроль”, “авторитет”, тобто влада – не абстракція, а конкретна сукупність людей і законів, об'єднаних спільною ідеєю. Але політичний та економічний

успіх будь-кого гарантується тільки тоді, коли метою влади є оволодіння не природними чи іншими багатствами, а свідомістю людей. У даному контексті студентам необхідно детально вивчити функції, характерні властивості політичної влади, її різні форми, види влади, рівні легітимності влади та фактори делегітимізації її.

Також треба глибше уміти охарактеризовувати такі режими влади (в залежності від носіїв влади): бюрократія, наукократія, технократія, демократія, автократія, плутократія, партократія (в т. ч. типи політичних партій), райтократія, аристократія, геронтократія, охлократія, мілітократія, теократія, етатократія. Важливо знати, із наведенням конкретних прикладів, відношення між носіями влади, його такі види як: гегемонізм (в т. ч. види диктату), вотум, блок, консенсус, опозиція.

Окремої уваги заслуговують психологічні фактори прагнення влади, зокрема: потреба у владі, невротичне прагнення до влади, мотивація влади та типи мотивів влади, страх володіння владою – тому студентам необхідно вміти проаналізувати сутнісний зміст цих факторів крізь призму психології із врахуванням сучасних українських реалій, що сприятиме глибшому розумінню політичних процесів у сучасній Україні та дасть можливість точніше усвідомити поведінкову психологію діючого політичного і партійного українського істеблішменту.

Проблемним питанням теми є політичні конфлікти – зіткнення суб'єктів політики в їх взаємному прагненні реалізувати свої інтереси і мету, пов'язані насамперед із досягненням влади або її перерозподілом, а також зі зміною їх політичного статусу в суспільстві.

Методологічна складність, зокрема соціальні і психологічні методи дослідження, не дає можливості в'яснити об'єктивні причини таких конфліктів в Україні, хоча б через те, що пересічні респонденти мають тільки поверхове уявлення про політичні конфлікти і до того ж однобічне, яке отримують із приватизованих ЗМІ, власники яких є різних політичних уподобань, а з іншого боку, політично-партійна верхівка країни з метою власних інтересів приховує від плебсу правду про причини політичних конфліктів чи в кращому випадку через ЗМІ їх диференціює та дозує за принципом, що вигідно чи невигідно, що нашкодить чи ні. Тому, щоб наблизитись із певним рівнем усвідомлення цієї проблеми, все-таки слід вивчити сутність об'єкту та суб'єкту політичних конфліктів, різновиди груп інтересів та тенденції їхнього розвитку, характерні особливості міжгрупових конфліктів та класифікацію політичних конфліктів.

Зрозуміло, що політичні конфлікти існують не тільки в українському суспільстві як “перехідному”, але й у таких протилежних політичних системах як тоталітарне суспільство і демократичне суспільство. Отож, на завершення

теми необхідно з'ясувати причини політичних конфліктів у таких суспільствах, як дискусійний аспект винести на практичне заняття свої рефлексії щодо шляхів подолання конфліктності в Україні чи на зовнішній політичній арені між Україною і Росією, чи Україною і Польщею, що актуалізує зазначену проблему.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Характеристика режимів влади (із наведенням конкретних прикладів).
2. Відношення між носіями влади в сучасній Україні.

Творчі питання та завдання

Опитування №1.

1. Вам більше подобається: підкорюватись – управляти – ні те, ні інше – і те й інше – не знаю.
2. Які стосунки Ви хотіли б мати з своїми дітьми: партнерські – типу “вчитель-учень”, не знаю.
3. Визнаєте над собою: владу держави – владу закону – владу керівництва – окремих осіб
4. Чому люди прагнуть до влади: покращити своє матеріальне положення-сомоствердитись-командувати іншими-принести користь суспільству

Опитування №2 на тему: “Образ української влади на початку ХХІ ст. у сприйнятті громадян”. У яких політичних інститутів знаходиться реальна влада у сучасній Україні: президент-адміністрація президента-парламент-уряд-облдержадміністрації-міськрада-суд –прокуратура-армія-політичні партії-ваш варіант. Описати приклади дії різних видів влади. Провести дослідження за допомогою проективної методики “Я і влада” (див. Додаток №2).

Самостійна робота 6.

Тема: Людина як суб'єкт і об'єкт політики

1. Людина як вимір політики.
2. Політичні і психологічні відносини людини і політики, людини і держави.
3. Моделі, версії, стадії, етапи політичної соціалізації особистості.

Методичні вказівки

У процесі вивчення теми основний акцент студентам слід направити на найголовніший суб'єкт політичного процесу – на людину, політичну людину, яка є основним учасником, автором і водночас виконавцем соціального дійства на ім'я “політика” серед таких різноманітних суб'єктів як держава, партія, народ, етнос, організація, громадсько-політичні рухи тощо, бо потреба осмислити роль людини в сучасній політиці логічно і своєрідно відображає загальну ситуацію ХХ – початку ХХІ століть, яка набрала форми проблематичності суб'єктивності, тенденції зникання людяності, тобто

суб'єктивності. Тому крізь призму історизму треба ширше розглянути людину, яка була й залишається певним суб'єктом і об'єктом політики, її виміром з усіма запитами, проблемами, ціннісними орієнтаціями. При аналізі даного аспекту необхідно детально ознайомитися із концепціями Конфуція, Платона, Аристотеля, долучивши до цього характерні якості та висвітлення основних природних прав громадянина як політичної людини.

Також необхідно вміти охарактеризувати основні типи відносин людини і політики або ставлення людини до політики, а на цій основі – види відносин людини і держави та основні традиції проблеми “людина і політики”, бо самі собою люди (громадяни), понад усе політичні діячі так само по-різному усвідомлюють сутність держави, її функції, необхідність існування.

У контексті аспекту політичної соціалізації, тобто процесу включення індивіда в політичну систему через оснащення його досвідом цієї системи, закріпленого в політичній культурі, – важливо вияснити моделі входження людини в політичні стосунки суспільства (концепції Т. Гоббса, А. Сміта, Г. Спенсера та ін.), версії політичної соціалізації, щоб ґрунтовніше зрозуміти, що, загалом, результатом політичної соціалізації особистості є її політична активність, пасивність чи відчуження та формується її політична свідомість і політична поведінка.

На завершення вивчення теми необхідно звернути увагу на стадії політичної соціалізації: “політизація”, “персоналізація”, “ідеалізація” та “інституалізація” у вимірі вікових стадій формування і характеристик особистості, та як її процес розвитку у контексті політичної соціалізації впливає на засвоєння особистістю ролі громадянина. Тому слід звернути увагу на теорії Д. Істона, Т. Парсонса, Б. Скіннера, зокрема на його біхевіористську концепцію соціалізації, її психологічний поведінковий контекст та протилежний до неї когнітивізм – стадії генезису розвитку за Ж. Піаже, етапи політичної соціалізації за Дж. Адельсоном, – щоб, загалом, зрозуміти, що політична соціалізація (активна чи пасивна) продовжується протягом усього життя людини.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Аналіз головних положень Загальної декларації прав людини (1948 р.) у порівнянні до відповідних положень Конституції України (1996 р.).
2. Порівняльний аналіз політичного біхевіоризму і когнітивізму в сучасній Україні.

Творчі питання та завдання

1. Опитування на тему: “Покоління в українській політиці”. Скласти список найбільш значним для нашої країни подій ХХ-початку ХХІ ст. у Вашому розумінні.

2. Дослідити у респондентів юнацького віку показники авторитарності і макіавеллізму за методиками (Додаток №3).
3. Дослідити та описати приклади прояву політичної соціалізації на ранніх етапах онтогенезу.

Самостійна робота 7.

Тема: Основні аспекти психологічної поведінки

1. Вибори, вибір, виборець у політичному і психологічному контекстах.
2. Концепції та форми політичної участі людини у політичному житті суспільства.
3. Типи та функції політичної поведінки. Політичний процес і політична діяльність та їхня залежність від психологічних характеристик людини.

Методичні вказівки

Вивчення даної теми порушує реальні проблеми сьогодення пов'язані із політичним вибором людини не тільки у загальному політично-психологічному контексті, але й в актуальному українському, де вибір здебільшого здійснюється за умов обмеженої інформації, в стислі терміни, під впливом емоцій чи т. зв. матеріальної зацікавленості, подачок, тому такий вибір не є компетентним і ефективним, тож сподіваної результативної діяльності від вибраних годі очікувати. У зв'язку з цим слід охарактеризувати виборчі процеси напередодні та у роки незалежності України, не випускаючи із виду типи політичного вибору особистості за теорією М. Вебера, класифікаціями В. Казміренка, Г. Дилигенського. Слід також проаналізувати різнобічні ситуації вибору за схемами Я. П'єтрася, М. Кошелюка і С. Алексухіна, звернути увагу на критерії системності, емоційності, автономності, акт політичного вибору, психологічну готовність індивіда для здійснення ефективного вибору, компетентність виборця у процесі вибору, що у сумі дасть змогу всебічно проаналізувати виборче рішення як політичне явище із обов'язковим аналізом інформації про елементи вибору, зокрема суб'єкт, ситуацію і акт вибору.

Отож, у полівекторному процесі вибору важливим є політична участь, тобто залучення членів соціально-політичної спільноти в існуючі всередині неї політичні відносини і структуру влади, тому необхідно детально ознайомитися із найпоширенішими концепціями, які пояснюють причини політичної участі: раціонального вибору, мічиганської моделі, психологічної школи, інституціонального підходу, а також із видами політичної участі: активним і пасивним, індивідуальним і колективним, добровільним і примусовим, традиційним і новаторським, легітимним і нелегітимним та із формами

політичної участі людини у політичному житті суспільства, а також із формами політичних відносин.

Так як у процесі політичної діяльності політик, громадський діяч неодмінно вступає у певні контакти, відносини з державою, владою, іншими політиками, засвоює ідеологію, бере участь у політиці, тому слід звернути увагу студентам на основні типи політичної поведінки: закритий і відкритий та комплексно їх охарактеризувати, також основні функції механізму політичної поведінки та такі види політичної діяльності, як політична участь і політичне функціонування, їхні об'єкти і суб'єкти, відмінності між ними. При цьому необхідно знати сутність політичної діяльності та типи політичної поведінки у її процесі: конформізм, політичну індиферентність, політичний активізм, тому що людям властиві індивідуальні риси, якості, тобто індивідуальні відмінності, здібності, загалом – індивідуальний стиль, як комплекс, єдність усіх ознак діяльності людини, зумовлених її особливостями.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Порівняльний аналіз функцій політичної поведінки президентів незалежної України.
2. Характеристика типів політичної поведінки (закритого і відкритого) в українському суспільстві у 1990-2017 роках.

Творчі питання та завдання

1. Провести опитування на тему: “Електоральні очікування виборців”.
2. Робота за методикою “Методика дослідження політичної поведінки особистості” (Додаток №4)
3. Дослідити рівень політичного інтересу у групі респондентів юнацького віку.
4. Здійснити інтернет-огляд за ключовими словами теми.

Самостійна робота 8.

Тема: Психологія політичного лідерства в глобальному та українському масштабах

1. Природа лідерства, класифікація та ознаки політичного лідера.
2. Моделі, функції, стиль керівництва, критерії та характер діяльності політичного лідера.
3. Типологія лідерства у залежності від різних аспектів діяльності та найхарактерніші риси політичного лідера зокрема й в Україні.

Методичні вказівки

Проблема політичного лідерства неоднозначна, глобальна і актуальна й для України на даному перехідному етапі її становлення як незалежної

держави, хоча можна припустити, що генезис цієї проблеми має своє ще ретроісторичне коріння, яке відгукується у менталітеті нації й донині. Теза, можливо, й не претендує на аксіому, але варта уваги, щоб її винести на дискусійні рефлексії практичного заняття, але для цього треба глибоко зануритись у академічне вивчення проблематики лідерства на різних історичних етапах як світу, так і нашої країни. У вузькій дефініції лідер – це людина, здатна згуртувати навколо себе багатьох, завоювати у них авторитет, повести за собою. Але природа, розуміння проблеми лідерства значно ширша, тому студентам слід глибше ознайомитися із різними концепціями лідерства: американською, франкфуртською, українською, в т. ч. із соціально-психологічною типологією лідерства, та із різними ознаками політичного лідера: за змістом діяльності, за стилем керівництва, за характером, за функціями та із основними критеріями лідерства: прагненням до влади, джерелами керівництва, функціями в політичній системі, політичною активністю, ставленням до власної компетенції.

Студентам слід знати окремі типологізації лідерства за такими критеріями, як мотивація діяльності, рівні масштабів політичної діяльності, політична активність (лідери-новатори, координатори, консерватори, володарі, адміністратори, бюрократи та ін.). але із лідерством почасти пов'язане поняття “культ лідерства”, тому потрібно знати модифікації цього явища із наведенням прикладів із історії світу XX-XXI століть. Але не дивлячись на безліч відмінностей у культі лідерства, водночас культи (особи, лідера) мають й спільні, найпоширеніші ознаки, отож до проблеми культу лідерства необхідно під час вивчення цього явища підходити різнобічно, щоб його ширше вивчити.

Але незалежно від ролі і сліду того чи іншого лідера у політичному і, загалом, суспільному житті країни чи світу, він все ж наділений певними характеристиками, тобто – політичним портретом, тому, щоб повніше усвідомити якості лідера, необхідно добре знати типи політичних портретів лідерів, а на основі цих знань здійснити самостійний порівняльний аналіз світових лідерів XX століття, враховуючи й найновіші психологічні риси політичного лідера такі, як: акумулятивність, компетентність, наявність чіткої політичної програми, інноваційність, популярність, політичну гнучкість, динамізм, політичну волю, гострий розум, політичну інтуїцію, організаційні здібності, мову спілкування, володіння політичними технологіями, імідж (привабливість), популізм. Але крім цих рис, для повноти політичного портрету лідера необхідно ще й звернути увагу на риси загальнонаціонального, загальнодержавного масштабу.

Так, наприклад, щодо політичного портрету лідера, опитування телеглядачів України на каналі “Прямий” проведене 24 лютого 2018 року на

запитання “Що громадяни повинні знати про лідера: про його службову державну виконавську діяльність чи про увесь зміст його індивідуального життя?” – 29 % глядачів вважали, що тільки його службову діяльність (перше запитання), а 71 % – що про все його індивідуальне життя (друге запитання).

На завершення теми потрібно ознайомитися як в академічній, так і в самотійній, особистісній, рефлексивній формі із проблемою політичного лідерства в сучасній Україні.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень тощо

1. Характеристика політичних лідерів сучасної України на основі аналізу їхніх вербальних і невербальних складових іміджу у ЗМІ.
2. Роль великих людей (лідерів) у розвитку цивілізацій.

Творчі питання та завдання

1. Визначте на основі шкали сприйняття особисті якості політиків: шкала привабливості, шкала сили і шкала активності.
2. Здійснити інтернет-огляд “Політичні лідери”.
3. Визначте показник харизматичності лідера (Додаток №5).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ЗАЛІКУ

1. У чому полягає зміст поняття “політична психологія”?
2. Предмет і методи політичної психології.
3. Що можна віднести до об’єктів політичної психології?
4. Основні особливості та форми виявлення політичної психології.
5. Охарактеризувати етапи розвитку політичної психології.
6. Роль політико-психологічне знання в розвитку суспільних наук та практиці людства в державному владарюванні.
7. Значення теорія та практика сучасної політичної психології.
8. Назвіть провідні персоналії в історії політичної психології.
9. Охарактеризуйте тенденції розвитку політичної психології
10. Що таке політична свідомість? яка його структура та функції?
11. Що таке політична самосвідомість та які її особливості?
12. У чому полягають особливості політичного мислення?
13. Як проявляються психологія великих і малих груп у політиці?
14. Як проявляються масові настрої в політиці?
15. Охарактеризуйте стан громадської думки в Україні і світі.
16. Як Ви розумієте інтеграцію і дезінтеграцію України?
17. Що таке психологічний зміст етнічних стереотипів?
18. Визначте поняття: національний характер та національна свідомість.
19. Дайте визначення політичної культури і опишіть її основні характеристики.
20. Для чого потрібно формувати політичну культуру?
21. Розкрийте аспекти політичної культури.
22. Висвітліть рівні політичної культури.
23. Охарактеризуйте функції політичної культури.
24. Які є типи політичної культури і яка між ними відмінність?
25. Перелічіть та проаналізуйте моделі політичної культури.
26. Розкрийте специфіку ментальності українців та ті особливості, які мали вплив на історико-політичний розвиток України.
27. Дати різновекторні визначення поняття “влада”.
28. Які властивості характерні для політичної влади?
29. Які є форми влади і які її джерела?
30. Висвітліть психологічні аспекти видів влади.
31. Розкрийте рівні легітимності влади.
32. Охарактеризуйте режими влади.
33. Які психологічні властивості є між носіями влади?
34. Висвітліть психологічні фактори прагнення влади.
35. Хто (що) є об’єктами і суб’єктами політичних конфліктів?

36. Розкрийте, із наведенням прикладів, класифікацію конфліктів у політичній сфері.
37. Охарактеризуйте політичні конфлікти в тоталітарних і демократичних системах.
38. Визначте роль особистого фактору у політиці.
39. Визначте структуру особистості в політиці.
40. Що таке політична соціалізація індивіда та проаналізуйте основні її етапи.
41. Охарактеризуйте авторитарність у соціалізації.
42. Особливості політичних орієнтацій громадян, їх значення.
43. Чим зумовлюється вибір людиною своєї життєвої позиції і якою є детермінація політичного вибору?
44. Основні форми політичної участі людини у політичному житті суспільства.
45. Розкрийте поняття “політичний вибір” його типи і критерії.
46. Висвітліть концепції причин політичної участі.
47. Які існують форми політичної участі людини в політичному житті суспільства?
48. Охарактеризуйте типи політичної поведінки.
49. Проаналізуйте механізми політичної поведінки.
50. Що є об’єктом і суб’єктом політичної діяльності та наведіть приклади?
51. Дайте визначення поняття “політична діяльність” та розкрийте типи політичної поведінки людини.
52. Визначте політичне лідерство як психологічний феномен.
53. Які знаєте ознаки класифікації політичних лідерів.?
54. Які функції має виконувати політична еліта?
55. Визначте співвідношення політичної еліти та народу.

ОРІЄНТОВАНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ КРЕДИТНО-MOДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ

1. Політико-дієва структура політичної свідомості – це:
  - а. настрої, почуття, наміри, установки, мотиви, переконання, воля та ін.;
  - б. консервативна свідомість, ліберальна, радикальна, реформістська та ін.;
  - в. наміри, погляди, ідеї, консервативна свідомість;
  - г. цінності, ідеали, ідеї, доктрини, погляди, концепції, теорії.

2. Які є основні типи політичної свідомості?:
  - а. державна та недержавна;
  - б. етатистська;
  - в. анархістська;
  - г. ліберальна і радикальна.

3. Суб'єктом політики як діяльності можуть виступати:
  - а. окремі індивіди (окремі політики);
  - б. малі соціальні групи;
  - в. великі соціальні групи;
  - г. стихійні маси.

4. Структурно політична свідомість включає такі аспекти:
  - а. політико-психологічний;
  - б. політико-соціальний;
  - в. політико-ідеологічний;
  - г. політико-дієвий;
  - д. політико-академічний.

5. Людина намагається в усьому, в тому числі й у політиці, досягти максимального результату за рахунок оптимальних, часто найменших затрат і зусиль, згідно теорії політичної участі...
  - а. мічиганської моделі;
  - б. раціонального вибору;
  - в. психологічної школи;
  - г. соціологічної школи.

6. Б. Парігін пропонує таку типологізацію лідерства за стилем керівництва:
  - а. авторитарний;
  - б. демократичний;
  - в. ліберальний;

- г. такий, що поєднує авторитаризм з демократизмом;
д. харизматичний.
7. Що є найвищим рівнем розвитку психіки людини, як результат спільного способу буття людей, їх довготривалої трудової діяльності?:
а. самосвідомість;
б. мислення;
в. свідомість;
г. сприймання.
8. Люди з такою особливістю мислення не просто критично оцінюють усе, що знають, бачать, уміють і роблять вони самі та інші люди, вони не піддаються сліпо впливу думок, поглядів, спонукань інших людей – це:
а. гнучкість мислення;
б. швидкість мислення;
в. критичність мислення;
г. глибина мислення.
9. Ким вперше був вжитий термін “ідеологія”?:
а. Арістотелем;
б. Дестютом де Трасі;
в. Платоном;
г. Е. Дюркгеймом.
10. Родоначальником теорії поділу влади є:
а. Віко;
б. Макіавеллі;
в. Монтеск’є;
г. Руссо.
11. Коли влада цінується в силу будь-яких її власних достоїнств, цінується як засіб досягнення певних цілей тоді – це влада:
а. демократична;
б. соціоцентрична;
в. автономна;
г. ліберальна.
12. До біологічної структури особистості належить:
а. переконання, національність;

- б. воля, стать;
  - в. світогляд , національність;
  - г. стать, раса.
13. Про якого лідера за концепцією М. Хермана йдеться: – він уміє оперативно і досить ефективно реагувати на зміни обставин і потреби громадян, вирішуючи наболілі проблеми. Щоб краще зрозуміти такого лідера, слід докладно вивчати не лише його самого, а і його оточення?:
- а. лідер-вождь;
  - б. лідер-пожежник;
  - в. лідер-комівояжер;
  - г. лідер-маріонетка.
14. Інтегральна характеристика певної культури, в якій відображено своєрідне бачення і розуміння світу її представниками – це:
- а. менталітет;
  - б. свідомість;
  - в. характер;
  - г. ідеологія.
15. Соціальна цінність цілей, мотивів діяльності, ціннісних орієнтацій і групових норм, що прийняті групою – це:
- а. емоційність групи;
  - б. інтелектуальна комунікативність;
  - в. направленість групи;
  - г. організованість групи.
16. Хто маніпулював масовою психологією в інтересах більшовиків?:
- а. Ф. Дзержинський;
  - б. Й. Сталін;
  - в. В. Ленін;
  - г. А. Гітлер.
17. Статус політичного лідерства можна розглядати з таких поглядів:
- а. функціонально-рольового;
  - б. професійного;
  - в. морально-етичного;
  - г. самооцінного.

18. До конвенціоналізму входить:
- а. стійке ригідне дотримання традиційних соціальних цінностей;
  - б. агресивність до тих, несхвалення яких заохочується владою;
  - в. високий ступінь підкорення владі та авторитетам;
  - г. ідентифікація себе з образами, які втілюють силу.
19. Політичний вибір поділяється на:
- а. груповий, індивідуальний;
  - б. внутрішній, зовнішній;
  - в. індивідуальний, зовнішній;
  - г. груповий.
20. Вирізняють такі види політичної участі:
- а. активну і пасивну;
  - б. індивідуальну і колективну;
  - в. добровільну і примусову, легітимну і нелегітимну;
  - г. всі відповіді вірні.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК №1. Методика дослідження рівня політичного інтересу

Дослідження рівня політичного інтересу проводиться за анкетною. Під терміном “*рівень політичного інтересу*” особистості розуміється ступінь притаманності такого способу поведінки, який виражається у її переважній схильності до політичної сфери знання або громадсько-політичного виду діяльності. У дослідженні інтересу до політичного життя застосовується методичний принцип абсолютного судження при загальному полі вибору. Опитувальний лист становить перелік телевізійних передач – каталог індикаторів для пізнавального, політичного, розважального інтересів.

Для введення індикатору сили інтересу (або рівня інтересу) задаються три ситуації вибору:

1. *Широкий діапазон вибору*, коли респондента просили без обмежень вказати будь-яку кількість телепередач зі списку, які він намагається переглянути, як тільки вони виходять до ефіру.
2. *Середній діапазон вибору* – респондент обирає лише 6 таких телепередач.
3. *Вузький діапазон вибору* – респондент обирає три телепередачі зі списку. Сильний інтерес відзначається, коли вибір однієї й тієї ж телепередачі спостерігається в усіх трьох ситуаціях вибору.

Особливістю вибору є те, що досліджуваний порівнює індикатор політичного інтересу (відповідну телепередачу) з усім іншим полем вибору, щоб оцінити його як такий, що цікавить чи не цікавить його.

Обчислення проводиться за наступною моделлю: чим більше обирається індикаторів, які відносяться до даного інтересу та чим частіше один і той же індикатор обирається по усіх ситуаціях вибору, тим вища сума балів. Оскільки список містить 6 індикаторів політичного інтересу із 18, то максимальна оцінка інтересу:

- в першій ситуації – 6 балів;
- у другій ситуації – 6 балів;
- у третій ситуації – 3 бали.

В результаті обчислюється сумарний індекс політичного інтересу за формулою:

$$I = I_1/6 + I_2/6 + I_3/3.$$

I_1 – сума балів за усіма індикаторами політичного інтересу у першій ситуації вибору;

I_2 – сума балів за усіма індикаторами політичного інтересу у другій ситуації вибору;

I_3 – сума балів за усіма індикаторами політичного інтересу у третій ситуації вибору.

Опитувальний лист для виявлення рівня політичного інтересу

Інструкція:

Нижче представлено перелік телевізійних передач.

Запишіть із цього списку **будь-яку кількість номерів** тих передач, які Ви намагаєтесь переглянути кожен раз, як вони виходять до ефіру.....

1. Запишіть **6 номерів** тих передач, які Ви намагаєтесь переглянути кожен раз, як вони виходять до ефіру:.....
2. Запишіть **3 номера** тих передач, які Ви намагаєтесь переглянути кожен раз, як вони виходять до ефіру:.....

Індикатори інтересів

Ряд інтересів	Індикатори інтересу
Інтерес до телепередач політичного спрямування	УТН, ТСН, “Подобиці”, “Репортер”, “Факти”, Програма С Шустера “Свобода слова”
Інтерес до науково-пізнавальних телепередач	Ток-шоу “Планета Здоров’я”, “Що? Де? Коли?”, “Парк автомобільного періоду”
Інтерес до розважальних телепередач	Шоу “Вечірній Квартал”, “Вечірній Київ”, Шоу “Хата на тата”, КВВ.

ДОДАТОК №2. Проективна методика “Я і влада”

Інструкція: “На листі паперу простим олівцем намалюйте будь ласка, владу в Україні в образі неіснуючої тварини. Після виконання малюнка на ньому ж домалюйте себе також в образі неіснуючої тварини та підпишіть ці образи: “Влада в Україні”, “Я””.

Обробка результатів

1. Аналізуються композиційні особливості малюнків образу “Я” та “Влади в Україні” – взаємозв’язок окремих елементів малюнків (взаємне розташування образів та листі паперу) як символічне вираження сукупного образу взаємовідносин особистості та політичної влади, репрезентованого в свідомості студентів.
2. Аналізуються додаткові графічні деталі з метою розкриття змістового наповнення окремих образів: “Я” і “влади в Україні”.

Список груп смислових одиниць малюнків “Я – влада в Україні”

1. Втілення в малюванні міри активності взаємних позицій особистості та влади за фактором “активність-пасивність” і “відчуження, уникнення – співпраця”.

Активна позиція

- Співпраця (образи в профіль, один до одного повернуті, позитивні емоції).

- Опозиція (образи в профіль, один до одного повернуті, наявність реакцій погрози або захисту).
- Відкрита агресія (агресивні дії, напад).

Пасивна позиція

- Індиферентне ставлення, ігнорування (відсутність взаємодії, зображення в анфас одного або обох образів, схематичність).
- Покора, позиція жертви (відсутність адекватної реакції на агресію в ситуації “розправи”).
- Уникнення, ізоляція, відчуження (незрівняно малі розміри, максимальна схематичність, велика відстань між образами, елементи самоізоляції, захисту).

2. Політична символіка

- Державна (прапор, тризуб, скіпетр, герб, корона, трон, розподіл гілок влади, надписи “Україна”, “Народ”, “Президент”, “Уряд” тощо).
- Національна символіка (вишиванка, козацькі вуса й оселедець (зачіска), булава).
- Ідеологічна (надписи “демократ”, “комунізм”).

3. Економічна (гроші, “Банк”, “супермаркет” тощо).

4. Релігійна (зображення хрестів, кладовища, янгола).

5. Освітня (книга, олівець, парта).

6. Ділова (портфель, діловий костюм, мобільний телефон).

7. Екстремістська (фашистська свастика, надписи “skinhead”, “SS”, антисемітська символіка у комбінації зі зброєю)

8. Бандитська (синяк під оком, татування, сережки у вусі, каблучки – в одному малюнку або у комбінації, зброя).

ДОДАТОК №3. Mac – scale

1. Відкривати іншим справжню причину своїх дій потрібно тільки в тому випадку, якщо, це корисно для тебе.
2. Кращий спосіб одержати від людей те, що тобі треба – говорити їм те, що вони хочуть почути.
3. Людина повинна робити що-небудь, тільки якщо вона впевнена, що це морально виправдано, тобто правильно з моральної точки зору.
4. Більшість людей по суті гарні та добрі.
5. Узагалі ж, усі люди гріховні, і якимось це обов’язково виявляється.
6. Чесність – краща політика в будь-яких ситуаціях.
7. Не можна виправдувати людину, яка для досягнення особистих цілей бреше іншим.

8. Узагалі ж, люди не хочуть працювати в повну силу без примусу з боку.
9. Краще займати скромне положення і бути чесним, ніж бути впливовим і нечесним.
10. Коли просиш кого-небудь зробити щось для тебе, краще сказати з якої причини це тобі необхідно, ніж придумувати більш вагомні аргументи.
11. Більшість з тих, хто досяг високого положення в суспільстві, є порядними та бездоганними в моральному відношенні людьми.
12. Людина, що цілком довіряє комусь іншому, напрошується на неприємності.
13. Більшість злочинців відрізняється від інших людей в основному тим, що злочинці недостатньо розумні, і тому вони попадаються.
14. Більшість людей – сміливі.
15. Лестити потрібним людям – означає виявляти мудрість.
16. Можна бути людиною гарною у всіх відношеннях.
17. Більшість людей складається з простаків, яких неважко обвести навколо пальця.
18. Для того, хто хоче зробити кар'єру, головне не добре працювати, а вміти обходити формальності та заради досягнення мети не боятися йти на дрібні порушення.
19. Невиліковно хворі люди з їхньої згоди можуть бути убиті.
20. Більшість людей швидше забувають про смерть близьких, ніж про свою власність.

Головними психологічними складовими макіавеллізму як властивості особистості є:

- 1) переконання суб'єкта в тім, що при спілкуванні з іншими, ними можна та потрібно маніпулювати;
- 2) навички маніпуляції (здатність переконувати інших, розуміти їхні наміри та причини їхніх учинків).

Інструкція:

“Перед Вами набір тверджень. Кожне твердження являє собою поширену думку й тому не може бути вірним чи невірним. Імовірно, Ви погодитеся з одними твердженнями та не погодитеся з іншими. Уважно прочитайте усі висловлення. Потім відзначте ступінь Вашої згоди чи незгоди з кожною думкою”.

Досліджуваний повинен виразити міру своєї згоди з кожним твердженням за шкалою від “Цілком згодний” (7б.) до “Зовсім не згодний” (1б.). При обробці в половині пунктів шкали інвертуються (3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 16, 17 – здійснюється зворотний рахунок: якщо досліджуваний поставив 1б., то йому приписується 7б., якщо – 2б., те – 6б. і т. ін.).

Високі показники макіавеллізму:

Вони вмілі в спілкуванні, частіше виграють, краще переконують інших, складніше піддаються переконанню. Менш схильні до емоційної залученості в безвідносні до перемоги подробиці та у проблеми інших, до збереження репутації в скрутних обставинах. Їм властива невіддатливість грубому соціальному тиску, що штовхає на вчинки, співробітництво чи зміну настановлень. Тенденція діяти так, як вони вважають за потрібне, забезпечує ефективне використання ними всіх наданих ситуацією ресурсів. Не можна стверджувати, що вони більш ворожі, порочні чи мстиві. Вони задають і контролюють соціальну структуру групи, змішаною за мірою вираженості в її членів макіавеллізму. Їм надають перевагу як партнерам, висувують і визнають лідерами, приписують їм велику переконливість; вони контролюють зміст і атмосферу соціальної взаємодії і її результат.

F – scale

1. Слухняність і повага до авторитету – найважливіші чесноти, яким повинні навчатися діти.
2. Ані слабкість, ані труднощі не зупинять нас, якщо в нас вистачає сили волі.
3. Науки виправдують себе, але є багато важливих речей, які людський розум ніколи не зрозуміє.
4. Завжди будуть війни та конфлікти – такі вже люди.
5. Кожна людина повинна твердо вірити в надприродну силу, рішення якої вона не ставить під сумнів.
6. Якщо в когось проблеми чи турботи, то йому краще про це не думати, а зайнятися більш приємними речами.
7. Той, у кого погані манери, дурні звички та погане виховання, навряд чи може очікувати, що він буде прийнятий порядними людьми.
8. Що більш за все потрібно молоді, так це сувора дисципліна, тверда рішучість і воля працювати та боротися заради родини і Батьківщини.
9. У деяких людей уроджене прагнення котитися вниз.
10. Сьогодні, коли так багато різних людей постійно знаходиться в дорозі, і один з одним зустрічається, потрібно особливо ретельно захищатися від інфекцій і хвороб.
11. Той, хто ображає нашу честь, у будь-якому випадку повинен бути покараний.
12. У молодих людей бувають часом бунтарські ідеї, але коли вони дорослішають, вони повинні це перебороти та заспокоїтися.
13. Що, насамперед, потрібно цій країні більше, ніж закони та програми, так це самовіддані вожді, яким народ може довіряти.
14. Сексуальні злочини – такі, як зґвалтування та насильство над дітьми – заслуговують більшого, ніж в'язниці; таких злочинців потрібно прилюдно бити батогом чи карати ще суворіше.

15. Людей можна підрозділити на два класи: слабких і сильних.
16. Мабуть немає нічого більш підлого, ніж людина, яка не відчуває велику любов, подяку та повагу до своїх батьків.
17. Імовірно, одного разу з'ясується, що астрологія в змозі багато що пояснити.
18. Сьогодні люди все більше втручаються в особисті справи інших, які мають залишатися справами приватними.
19. Війнам і соціальним хвилюванням, імовірно, один раз покладе кінець землетрус чи повінь, що знищить світ.
20. Більшість наших суспільних проблем було б вирішено, якщо б ми позбулися від асоціальних елементів, гвалтівників і недоумкуватих.
21. Сексуальна розбещеність древніх греків і римлян – дитячі витівки в порівнянні з тим, що в нас діється сьогодні, навіть у тих колах, де цього найменше варто очікувати.
22. Якщо люди будуть менше говорити і більше працювати, в усіх нас краще підуть справи.
23. Більшість людей не усвідомлюють, якою мірою наше життя визначається таємно виношуваними змовами.
24. Гомосексуалісти нічим не краще, ніж інші злочинці, і повинні суворо каратися.
25. Бізнесмен і фабрикант набагато важливіші для суспільства, ніж діяч мистецтв і професор.
26. Жодна здорова нормальна порядна людина не здатна навіть подумати про те, щоб образити близького друга чи родича.
27. Довірливість обертається неповагою.
28. Важливі уроки для себе завжди приходиться сплачувати стражданнями.

Фактори авторитарності та ключі до них

А) Конвенціоналізм. Непохитна прихильність до конвенціональних цінностей середнього класу: 1, 7, 22, 25.

В) Авторитарне підкорення. Некритичне підпорядкування ідеалізованим авторитетам власної групи: 1, 3, 5, 12, 13, 26, 28.

С) Авторитарна агресія. Тенденція вишукувати людей, що порушують конвенціональні норми, щоб засудити, покарати чи відкинути їх: 7, 8, 11, 14, 16, 20, 22, 24.

Д) Анти-інтрацепція. Неприйняття всього суб'єктивного, наповненого фантазіями, почуттями: 6, 18, 22, 25.

Е) Забобонність і стереотипізм. Віра в містичне приречення власної долі; схильність до мислення у жорстких категоріях: 3, 5, 9, 15, 17, 19.

Ф) Сила і “міцність”. Гіпертрофоване мислення в таких категоріях, як панування-підпорядкування, сильний-слабкий, вожді-послідовники, ідентифікація

себе з фігурами влади, випинання конвенціональних атрибутів власного Я; виставляння напоказ сили та міцності: 2, 8, 9, 15, 17, 19.

G) Деструктивність і цинізм. Узагальнююча ворожість, очорнення людського: 4, 27.

H) Проективність. Схильність вірити в безглузді та небезпечні процеси, що проходять у світі; проекція неусвідомлених емоційних імпульсів у снобачення: 10, 18, 21, 23.

I) Сексуальність. Надмірний інтерес до сексуальних “подій”: 14, 21, 24.

RWA – scale

Інструкція: “Будь ласка, прочитайте уважно всі питання і потім відзначте ступінь Вашої згоди чи незгоди з кожного питання.

- +4 – якщо Ви абсолютно не згодні з твердженням;
- +3 – якщо Ви цілком не згодні з твердженням;
- +2 – якщо Ви не згодні з твердженням;
- +1 – якщо Ви, скоріше, не згодні з твердженням;
- 0 – у мене немає визначеної думки з цього питання;
- 1 – якщо Ви, скоріше, згодні з твердженням;
- 2 – якщо Ви згодні з твердженням;
- 3 – якщо Ви цілком згодні з твердженням;
- 4 – якщо Ви абсолютно згодні з твердженням”.

1. Для того, щоб виправити те, що відбувається в нашій країні, буде потрібен вплив “міцної руки”, настав час закликати до порядку всіх баламутів, злочинців і збоченців.
2. Це чудово, що в наш час молоді надана велика воля протестувати проти того, що їй подобається і займатися “власними справами”.
3. Завжди краще довіряти думці авторитетних людей з уряду, ніж слухати порожню балаканину тих, хто намагається посіяти сумнів у душах людей.
4. Людям варто приділяти менше уваги Біблії й іншим традиційним джерелам релігійної мудрості і замість цього виробляти свої власні критерії морального й аморального.
5. Для усіх було б краще, якби авторитетні люди піддавали певній цензурі всі журнали та кінофільми, щоб запобігти попаданню аморальних видань у руки молоді.
6. Хтось може сказати, що це старомодно, але респектабельний зовнішній вигляд – це помітна риса справжнього джентльмена і, особливо, леді.
7. Чим скоріше ми позбудемося традиційної структури родини, у якій батько є главою родини, а діти автоматично вчаться підкорятися авторитетам, тим краще; у традиційній родині багато чого не так.
8. Немає нічого поганого в дошлюбному сексі.

9. Ріст злочинності, сексуальної розбещеності та відсутність суспільного порядку ясно показує, що нам варто бути набагато жорсткіше з порушниками спокою, баламутами і представниками девіантних груп, якщо ми хочемо зберегти нашу мораль, закон і порядок.
10. Немає нічого хворобливого чи аморального в гомосексуалізмі.
11. Необхідно цілком захищати права меншин і радикалів.
12. Підпорядкування і повага до авторитетів і влади – головне, чому повинні навчитися діти.
13. Закони про необхідність мати “гарні манери” та бути респектабельним – це пережитки минулого, нам варто добре подумати, перш ніж приймати ці правила.
14. Коли представники влади засуджують небезпечних для суспільства людей, обов’язок кожного патріотично-налаштованого громадянина – допомогти владі вирвати з коренем те зло, що роз’їдає нашу країну зсередини.
15. Поняття “свобода слова” означає, що потрібно дозволити вимовляти промови та писати книги, що закликають до повалення уряду.
16. Найгірші люди в нашій країні це – ті, хто не поважає наш прапор, наших політиків і традиції.
17. У наш складний час потрібно встановлювати суворі закони, особливо це стосується тих, хто намагається повставати проти влади.
18. Атеїсти та ті, хто не дотримує традиційної релігії, нічим не гірші за тих, хто регулярно відвідує церкву.
19. У молодих людей іноді виникають бунтарські ідеї, але коли вони виростають, їм слід “перерости” їх і заспокоїтись.
20. Самовпевнені представники “сил закону та порядку” загрожують волі в нашій країні набагато більше, ніж ті, кого вони називають “радикалами та безбожниками”.
21. Представники нашої судової системи праві в тому, що вони відносяться до наркоманів поблажливо. Покарання в таких випадках не приносить користі.
22. Якщо дитина перестає поважати авторитети та поводитися як слід, задача батьків повернути її на шлях істинний.
23. Люди, що мають владу, чи то батьки, чи національні лідери, зрештою, виявляються праві: ті ж, хто намагається протестувати, самі толком не знають, чого хочуть.
24. Багато з наших правил, що стосуються скромності та сексуального поведіння, це просто звичаї, нічим не кращі за ті, котрих дотримуються інші.

25. Немає абсолютно нічого поганого в нудистських пляжах.
26. Щоб прожити дійсно гарне життя, треба вміти підкорятися, бути дисциплінованим і намагатися дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки.
27. Завжди краще ставитися до інакше мислячого з інтересом, оскільки нові ідеї – застава прогресивних змін.
28. Головна погроза нашій волі виходить від тих, хто намагається насадити чужий нам спосіб життя, знищити нашу релігію, висміяти наш патріотизм і підірвати наш традиційний спосіб життя.
29. Треба заохочувати студентів і школярів до того, що б вони змінювали та критикували звичаї і традиції суспільства, у якому вони живуть.
30. Одна з причин того, що в нас стільки бунтарів і баламутів, полягає в тому, що батьки і вчителі забули, що старе добре фізичне покарання – один із кращих способів змусити людей поводитися належним чином.

Ключ:

Авторитарність – 1, 3, 5, 6, 9, 12, 15, 16, 17, 19, 22, 23, 26, 28, 30.

Шкала авторитаризму правого гатунку. Ця шкала вимірює авторитаризм як сукупність наступних трьох соціально-психологічних якостей: повне та беззастережне підпорядкування владі, авторитарна агресія, прихильність традиційним консервативним нормам і цінностям. Шкала складається з 30 питань, половина яких сформульована таким чином, що авторитарна особистість схильна з ними погоджуватися; друга половина питань звучить так, що авторитарна особистість схильна відповідати на поставлене запитання “Ні”.

Усі відповіді на питання оцінюються за дев’ятибальною шкалою Лайкерта, де варіанти відповіді прошкаловані від “абсолютно не згодний” (+4) до “абсолютно згодний” (–4). Твердження, з якими авторитарна особистість погоджується, “–4” кодуються як 1, а “+4” кодуються як 9; а твердження, з якими авторитарна особистість не погоджується, кодування відбувається в зворотній послідовності: “–4” кодується як 9, а “+4” як 1.

ДОДАТОК №4. Методика дослідження політичної поведінки особистості

Анкета дозволяє проаналізувати характер політичної активності або імобільності особистості, починаючи з дитячих років і до сьогодення, вплив домінуючих факторів на становлення політичних переконань, форми прояву політичної активності на когнітивному рівні (у вигляді інтересу) до політичних подій та дійовому (безпосередній участі в політичному житті суспільства).

1. Із самого раннього дитинства, як себе пам'ятаю, я активно відстоював свої інтереси та права в сімейному оточенні:

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

2. У школі був одним з тих, кого називали “борцем за правду”:

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

3. Мої ідеї і переконання завжди знаходили втілення в справах, що з інтересом сприймалися оточуючими:

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

4. Відчуття можливості панувати та маніпулювати іншими (відкриття “політика” у собі) виявлялося в мені:

а) *ще в дошкільні роки;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

б) *на початку шкільного навчання;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

в) *у підлітковому віці;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

г) *у юності;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

д) *у даний час;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

5. Найбільшою мірою на формування моїх політичних переконань вплинули:

а) *яскраві дитячі враження;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

б) *сімейна атмосфера;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

в) *спілкування з однолітками;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

г) *знання, отримані в школі;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

д) *думка значущих знайомих дорослих людей;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

е) *телебачення, преса, Інтернет;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

ж) *безпосереднє спілкування з політичними діячами;*

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

з) *інші фактори* _____

6. Мій інтерес до політики в основному виявляється в:

а) *обговоренні політичних реалій життя зі знайомими людьми;*

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

б) *читанні журнальних, газетних статей на політичні теми;*

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

в) перегляді та обговоренні соціально-політичний програм телебачення і радіо;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

г) вивченні фундаментальних робіт класиків політичної науки та сучасних політологів;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

д) реальній участі в суспільно-політичній діяльності;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

7. Моя участь у політичному житті суспільства реалізується в основному у формі:

а) самовираження свого політичного кредо в індивідуальній творчості (вірші, проза, музика, живопис і т.ін.);

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

б) цілеспрямованого впливу на органи влади через написання листів, петицій, прохань і т.ін.

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

в) особистих контактів з політиками та адміністративними службовцями в системі державного управління;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

г) участі у виборах, референдумах;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

д) участі в роботі з організації і проведення політичних передвиборних кампаній;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

е) відвідування політичних зборів і мітингів;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

ж) участі в демонстраціях, пікетах, страйках;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

з) участі в діяльності молодіжних суспільно-політичних організацій;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

и) членства в партійних і державних структурах;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

к) висунування своєї кандидатури на виборах в органи державної влади;

Дуже часто	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніколи
------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

л) інше _____.

8. Найбільшою мірою моя участь у політичній діяльності зумовлена:

а) почуттям радості та задоволення від самої приналежності до важливої і значимої справи;

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

б) можливістю застосування особистих сил і здібностей;

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

в) одержанням матеріальних і соціальних вигід;

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

г) престижністю політичної діяльності;

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

д) приналежністю до групи однодумців (соціальна захищеність);

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

е) можливістю збагачення соціальних зв'язків і підвищення особистісного статусу;

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

ж) можливістю впливу та маніпулювання людьми у своїх інтересах;

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

з) прагненням змінити й удосконалити суспільні відносини, соціальні інститути;

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

и) прагненням втілити в реальність свої політичні ідеали та моделі суспільного устрою;

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

к) бажанням залишити слід в історії;

Дуже сильно	7	6	5	4	3	2	1	Майже ніяк
-------------	---	---	---	---	---	---	---	------------

л) інше _____.

9. Моя політична діяльність, як мені здається, один з найважливіших аспектів мого сьогоденного життя:

Цілком правильно	7	6	5	4	3	2	1	Зовсім не вірно
------------------	---	---	---	---	---	---	---	-----------------

10. На мій погляд, я вже зараз готовий досягти в політичній діяльності того, чого бажаю:

Цілком правильно	7	6	5	4	3	2	1	Зовсім не вірно
------------------	---	---	---	---	---	---	---	-----------------

ДОДАТОК №5. Показник харизматичного лідера (ПХЛ)

Для розрахунку показника застосовується питання: “Що могло б визначити Вашу позицію при голосуванні на виборах?”. Замір здійснюється з використанням такого набору змінних:

“Він один з нас – проста людина”.

“Він розуміє турботи людей”.

“Він те, що треба”.

“Він народжений бути лідером нації”.

“Мені підходить його програма”.

“Він уміє мислити на перспективу”.

“Йому притаманні професіоналізм і компетентність”.

“У нього надійна команда”.

“Він краще інших знає, що потрібно робити”.

“Він людина справи”.

“Він здатний переконливо говорити”.

“Його відрізняють доброта та людські якості”.

“Він новий, не такий, як всі інші”.

“У нього приваблива зовнішність”.

“Він найменше з зол”.

$$\text{ПХЛ} = \frac{\sum_{e=1}^n \text{ПЕ}}{n \cdot 100}, \text{ де}$$

n – число змінних;

П – відсоткова вага кожної із змінних;

100 – умовне число для переходу на індексну вагу;

e – вибірка.

Показник харизматичності лідера розподіляється в інтервалі від 0 (відсутність харизми) до 1 (максимальний рівень харизматичності).

(Журнал Социс. – № 3. – 2003. Д. Т. Ротман и др. “Белорусский вариант харизмы” С. 29-38.).

ПЕРШОДЖЕРЕЛА ТА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Політика [Текст] / Аристотель. – К., 1994.
2. Бебик В. М. Політика і політична діяльність [Текст] / В. М. Бебик // Політичні читання. – 1994. – № 3. – С. 115 – 130.
3. Бебик В. М. Політична культура сучасної молоді [Текст] / В. М. Бебик, М. Ф. Головатий, В. А. Ребкало. – К., 1996.
4. Вундт В. Проблемы психологии народов [Текст] / В. Вундт // Преступная толпа. – М., 1998.
5. Гоббс Т. Левіафан або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної [Текст] / Томас Гоббс. – К.: Дух і Літера, 2000. – 606 с.
6. Гозман Л. Политическая психология [Текст] / Л. Гозман, Е. Шестопад. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
7. Головатий М. Ф. Політична психологія: навч. посібник [Текст] / М. Ф. Головатий. – К.: МАУП, 2006.
8. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість [Текст] / І. М. Дзюба. – К., 2008.
9. Донцов Д. Націоналізм [Текст] / Дмитро Донцов. – Вінниця, 2006.
10. Еліас Канетті. Маса і влада [Текст] / Канетті Еліас. – К.: Альтернативи, 2001. – 416 с.
11. Зенгхаас Д. Етнічні конфлікти: причини та шляхи розв'язання [Текст] / Д. Зенгхаас // Політологічні читання. – 1994. – № 2. – С. 179 – 188.
12. Зимбардо Ф. Соціальне впливання [Текст] / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе. – СПб.: Питер, 2001. – С. 71, 80 – 81.
13. Костомаров Н. И. Две русские народности [Текст] / Н. И. Костомаров. – К.-Х., 1991.
14. Лебон Г. Психология масс [Текст] / Гюстав Лебон. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 320 с.
15. Лебон Г. Психология социализма [Текст] / Гюстав Лебон. – СПб., 1995.
16. Липа Ю. Призначення України [Текст] / Ю. Липа // Дніпро. Спеціальний випуск. – К. : Фондація ім. О. Ольжича, 1997. – № 11-12. – 268 с.
17. Лісовий В. С. Поняття політичної культури. Політична культура українців [Текст] / В. С. Лісовий // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – К., 1996.
18. Макиавеллі Н. Государь [Текст] / Н. Макиавеллі. – М., 1990.
19. Молчанов М. Політична культура України: радянська чи пострадянська? [Текст] / М. Молчанов // Сучасність. – 1995. – № 10. – С. 59 – 70.
20. Монтеск'є Ш.-Л. О духе законів: избр. произведения / Ш.-Л. Монтеск'є. – М., 1955.

21. Олышанский Д. В. Основы политической психологии [Текст] / Д. В. Олышанский. – М.: Академический проект, 2001. – С. 53 – 90.
22. Олышанский Д. В. Политическая психология [Текст] / Д. В. Олышанский. – СПб.: Питер, 2002. – С. 217 – 358.
23. Олышанский Д. В. Социальная психология “винтиков” [Текст] / Д. В. Олышанский // Вопросы философии. – 1989. – № 8. – С. 91 – 103.
24. Оріховський С. Напучення польському королю Сигізмунду Августу [Текст] / С. Оріховський // Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія. – К., 1995.
25. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс [Текст] / Хосе Ортега-и-Гассет. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. – 509 с.
26. Платон. Государство [Текст] / Платон // Сочинения: в 3-х т. – М., 1971. – Т. 3. – Ч.1.
27. Политическая психология: учебное пособие для вузов / под общ. ред. А. А. Деркача, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева. – М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 858 с. – (“Gaudeamus”).
28. Рябов С. Структура і функції знань про політику [Текст] / С. Рябов // Політологічні читання. – 1994. – № 1.
29. Светоний Г. Т. Жизнь двенадцати цезарей [Текст] / Гай Троснквилл Светоний. – К.: Украина, 1996. – 238 с.
30. Сковорода Г. Разговор, называемый алфавит, или букварь мира [Текст] / Г. Сковорода // Повне зібр. творів: у 2-х т. – К., 1973. – Т. 1.
31. Старовойт І. С. Західноєвропейська і українська ментальність [Текст] / І. С. Старовойт. – Тернопіль: Астон, 1995.
32. Такер Р. Сталин. Путь к власти. История и личность [Текст] / Р. Такер. – М.: Прогресс, 1990.
33. Хрестоматия по политической психологии [Текст] / сост. и науч. ред. Е. Б. Шестопап. – М.: ИНФРА-М, 2002.
34. Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве [Текст] / Цицерон. – М., 1972.
35. Черненко А. М. Українська національна ідея [Текст] / А. М. Черненко. – Дніпропетровськ, 1994.
36. Чиж В. Ф. Психология злодея, властелина, фанатика [Текст] / В. Ф. Чиж. – М.: Республика, 2001.
37. Шестопап Е. Б. Личность и политика [Текст] / Е. Б. Шестопап. – М.: Мысль, 1988.
38. Шестопап Е. Б. Политическая психология: учебник для вузов [Текст] / Е. Б. Шестопап. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 448 с. – (Серия “Высшее образование”).

ЗМІСТ

Мета і завдання курсу	3
Перелік тем та завдань для самостійної роботи.....	5
Самостійна робота 1. Сфери та історизм генезису політичної психології.....	5
Самостійна робота 2. Політична свідомість як сукупність соціально- психологічних феноменів.....	7
Самостійна робота 3. Суспільна роль психології мас	8
Самостійна робота 4. Психологічні властивості культури та їхній вплив на політичні події і процеси.....	10
Самостійна робота 5. Влада крізь призму психології і політики	11
Самостійна робота 6. Людина як суб'єкт і об'єкт політики	13
Самостійна робота 7. Основні аспекти психологічної поведінки.....	15
Самостійна робота 8. Психологія політичного лідерства в глобальному та українському масштабах.....	16
Запитання для заліку	19
Орієнтовані тестові завдання кредитно-модульної системи	21
ДОДАТКИ.....	25
Додаток №1. Методика дослідження рівня політичного інтересу.....	25
Додаток №2. Проективна методика “я і влада”	26
Додаток №3. Мас – scale.....	27
Додаток №4. Методика дослідження політичної поведінки особистості	33
Додаток №5. Показник харизматичного лідера (пхл)	36
Першоджерела та навчальна література	377

Навчально-методична література

Стоцький Я. В.

**Методичні вказівки
для самостійної роботи з курсу**

Політична психологія

для студентів спеціальності 053 “Психологія”
всіх форм навчання

Комп’ютерне макетування та верстка М. М. Мисак

Формат 60x90/16. Обл. вид. арк. 1,87. Тираж 10 прим. Зам. № 3036.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя.

46001, м. Тернопіль, вул. Руська, 56

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4226 від 08.12.11.